

ВАСИЛИЈЕ КРЕСТИЋ

МАЈСКА СКУПШТИНА 1848. ГОДИНЕ

У историји Српске револуције 1848/49. године, ван сваке сумње, најважнији датум представља Мајска скупштина. До ње и њених одлука није дошло стихијски и случајно. Она је настала као резултат столетних тежњи српског народа у Хабзбуршкој монархији. А најважнија тежња Срба који су се налазили на тлу Монархије била је да очувају свој језик, своју националну и верску посебност, своју историју, културу и обичаје. Да би у томе успели, да се не би утопили у мађарско и немачко море, да не би постали мађарски јобаћи, не без разлога сматрали су да је неопходно да обезбеде своје посебне аутономне области. Сукобима с Мађарима, царским властима и римокатоличким клером Срби су убрзо после Велике сеобе схватили да верска самоуправа није довољна да заштити народ од навала страног елемента. Да би у томе успели, да би избегли сукобе са странцима, дошли су до закључка да треба да траже одвојену, посебну аутономну територију. У томе су били сагласни и патријарх Арсеније III и клир, и народни главари. Заправо, они су прихватили идеју коју је заступао гроф Ђорђе Бранковић у својим преговорима с ћесаровцима, па су на народном збору у Баји почетком 1694. одлучили да траже од цара Леополда I посебну територију у тзв. Малој Влашкој, у пределу између Саве и Драве, која је била густо насељена Србима, па је зато називана и Расцијом. По захтевима Бајског збора, Срби би на тој територији били војнички организовани на основу привилегија као посебна верска, национална и војна заједница са патријархом и подвојводом на челу, а под својим поглаварима признавали би једино врховну власт цара.

Из истих разлога из којих је народни збор у Баји тражио за Србе посебну територију, учинио је то и Темишварски сабор 1790.

године. На том сабору постављен је захтев да се Србима и другим православним у Угарској, који су били обухваћени службеним термином „Илири”, односно „Илирска нација”, додели аутономна територија која би била под управом посебних органа власти. За сабор је било најприхватљивије да та територија обухвата Славонију, Бачку и Срем, али пошто су те области већ биле инкорпорисане у Угарску, избор је пао на Банат, који се налазио под непосредном управом Беча. Док народни збор у Баји није ближе одредио статус тражене територије, Темишварски сабор је ту територију означио као Војводство.

Захтеви народног збора у Баји и Темишварског сабора послужили су Србима у време револуције 1848. године као политички путоказ којим треба да се крећу, да би остварили оно што није пошло за руком генерацијама с краја 17. и током 18. века.

На самом почетку револуције, док је српски покрет био без руководства, које је формирано тек почетком маја, окупљени у Текелијануму и Матици српској, највиђенији пештански Срби, као што су Јован Ђорђевић, Лаза Марковић, Теодор Павловић, Јаша Игњатовић, Јован Суботић, Ђорђе Стојаковић и Исидор Николић, одлучили су да се огласе националним програмом, који је саставио Ј. Игњатовић а допунили су га и дорадили Ђ. Стојаковић и И. Николић. Програм је познат као 17 „пунктова” пештанских Срба. „Пунктовима” Срби су признали мађарску народност и „дипломатическо достојанство мађарског језика у Унгарији”, а од Мађара су тражили да признају српску народност и право на употребу српског језика у својим народним пословима. Тражена је слобода вероисповести, слободно уређивање цркве, редовно попуњавање упражњених епархија, законско утврђивање манастирских права и поседа, несметано отварање и управљање школама, редовно сазивање Српског народног сабора. Затражено је да се „восточно вероисповеданије” заштити од свих могућих напада, посебно оних који су се тицали унијаћења. Затим је тражено да Срби буду укључени у највише и више органе државне власти и судства, да Кикиндски и Потиски дистрикт стекну своје посланике на Угарском сабору и да Војна граница, у црквеном, школском, војничком и политичком погледу буде уређена „на основу слободe и своје народности”. Последњим пунктом затражено је да Срби „восточне вероисповести”, у складу са законима и својим привилегијама, буду ослобођени плаћања десетка римокатоличком свештенству. Пунктације су завршене ускликом: „Краљу верност, отечеству сваку жртву, а Мађарима братску љубав.”

Иако у пештанским захтевањима није било помена о некој посебној српској територији, о Војводини, мађарска званична страна,

неспремна да Србима чини било какве уступке, осумњичила их је за сепаратизам.

Револуционарно таласање међу Србима у Јужној Угарској најпре се јавило у градовима Војне границе, у Панчеву и Земуну. Ту је оно, у трећој декади месеца марта, испољавано тако што је обаран стари, а успостављан нови административни апарат власти и што је, уместо дотадашњег немачког, као службеног језика, у магистратске управе увођен српски. Градови Војне границе захтевали су изузимање од војне управе и присаједињење Краљевини Угарској. Своје градове су проглашавали „за краљевске слободне вароши угарске круне”, а својом цивилном управом и својим захтевима за либерализацијом политичког и економског живота Угарска им је служила као узор.

И Новосадска српска општина је на народном збору, одржаном 27. марта, у шеснаест тачака изнела своја захтевања, у многеме слична, али у понечем и другачија од пештанских „пунктова”. Ни у њима, нити у бројним другим народним захтевањима, која су настајала на разним странама међу Србима у Угарској, и то како у Војној граници, тако и у провинцијалу, није било помена о стварању посебне српске аутономне територије. У захтевањима су преовлађивали захтеви националног, верског и социјално-економског карактера, али све у оквирима мађарске државне идеје.

Захтев за обезбеђење аутономије Срби су, по избијању револуције, поменули у разговору вођеном априла 1848. с Лајошем Кошутом. Кад је Кошут новосадској делегацији поновио оно што је годину дана раније изјавио у Угарском државном сабору, да „под светом мађарском круном никад неће признати другу нацију и националност осим мађарске”, Новосађани су одговорили да, уколико мађарска влада не обезбеди Србима аутономију у којој ће имати право на употребу свог језика, они ће признање својих права морати да потраже на другом месту. Ту изјаву Кошут је оценио као велеиздају и изјавио да спор између Срба и Мађара може решити само мач.

Увређени безобзирним држањем Кошута и мађарских политичара, Срби су схватили да о некој грађанској равноправности у Угарској више не може бити говора. Због тога су се вратили старој идеји о оснивању полусамосталне територије. Та идеја недвосмислено је исказана у захтевањима карловачке општине од 14. априла 1848. године. С позивом на законске чланке угарских краљева Матије и Владислава II у другој половини XV века, којима су Срби били изузети од мађарске жупанијске администрације па ослобођени феудалних дажбина и плаћања десетка римокатоличком клеру, с ослоном на српске привилегије од 1690. и 1691. као на уговоре

између суверена круне Угарске и дотле независног српског народа, Карловчани су тражили за Србе посебну територију, Војводину. Та територија обухватала би Срем, Банат, Бачку, са Шајкашким батаљоном, и Барању, а била би у тесној државноправној вези с Троједном краљевином под условом верске и народне равноправности.

Кад се српски покрет разбуктао, кад су се изређала народна захтевања, кад су почели немири и буне, кад је било јасно да је на помолу рат с Мађарима, нужно се наметнуло питање одржавања једног народног скупа, сабора или скупштине на којима би биле донете значајне одлуке. Пошто су дешавања била стихијна, без надзора и усмерења, без јасних циљева, требало их је осмислити и усмерити у правцу који би одговарао српским националним интересима. Један од задатака таквог скупа био је да се изабере руководство покрета које би га осмислило и њиме руководило. Мађарска влада била је одлучно против таквог скупа и безуспешно је покушала да га осујети. Срби су донели одлуку да се под руководством митрополита Рајачића народна скупштина одржи 1. односно 13. маја у Сремским Карловцима.

Више дана уочи састанка Мајске скупштине огласиле су се неке угледније српске личности с намером да припреме терен за њено одржавање и да каналишу пут којим она треба да се креће. Тако је Ђорђе Стратимировић апеловао на Србе да добро размисле које личности ће изабрати за своје представнике на предстојећој скупштини, која у том важном тренутку треба да обезбеди независност нашег народа. Јован Суботић се обратио родољубивим Србима с предлозима које треба да усвоји Мајска скупштина. Предложио је да се Војводина Српска, коју треба да чине провинцијални и гранични делови Срема, Бачке, Баната и Барање, сједине с Троједном краљевином; да бан Троједне краљевине буде истовремено и војвода српски; да бан и војвода буду наизменично једанпут римокатолик, други пут православни; да уједињени хрватски и српски предели имају једно министарство и један сабор; да министарство и ниже управне власти буду састављени равноправно од православних и римокатолика; да у пределима где су Срби у већини службено писмо буде ћирилично. Суботић је предложио да народна скупштина закључи да свака народност у Војводству и Троједној краљевини буде загарнтована у свему и да „инородцима” буде слободно да се служе својим језиком у цркви, школи и код земаљских власти. Суботић је сматрао да, ако је нужно да постоји Војна граница, она буде преуређена тако да служи само војним потребама, а да граничари у грађанском и политичком погледу у свему буду изједначени са становницима Провинцијала. На самом крају Суботић је нагласио да се само по себи подразумева

да у уједињеном Војводству и Троједној краљевини мора да постоји једнакост вере и цркве.

Судећи на основу садржаја пештанских пунктација, новосадских и карловачких захтевања, предлога које је обзнанио Суботић и других сличних иступа о томе какве одлуке треба да донесе Мајска скупштина, може се закључити да су упућенији и активнији Срби још пре њеног састанка размишљали о томе шта на њој треба чинити и како је ваља осмислити. На посебном састанку, у ужем кругу угледнијих Срба, у Митрополитском двору, код Рајачића, уз драматичне сцене при расправама, донета је одлука о чему ће Скупштина расправљати и какве ће закључке донети. Због различитих и супротстављених мишљења, због врло слободоумних и „побунителних” ставова, митрополит је по њиховом завршетку изјавио: „Благо оном који с читавом кожом из овог метежа изађе.”

Пре но што је 1. односно 13. маја Скупштина започела рад у Саборној цркви Сремских Карловаца одржано је свечано богослужење. После тога кратким говором Скупштину је отворио митрополит. Нагласио је да Срби морају да поврате сва своја природна, политичка и верозаконска права, што неће бити лако, а свака погрешка се народу може тешко осветити, па је стога упозорио да треба радити „као народ славан, као народ слободан, као народ паметан, зрео и мудар, као народ храбар, веран и србске славе достојан”.

После Рајачићевог говора Скупштина је започела рад под његовим председништвом. Најпре је извикала митрополита Рајачића за патријарха, чиме је митрополија дигнута на степен патријаршије. Затим је Стеван Шупљикац, пуковник Огулинске пуковније, изабран за војводу.

Избором патријарха и војводе Скупштина је завршила први дан свог заседања. Како је сутрадан, 2. то јест 14. маја, била недеља, она није радила, па је заседање наставила 3. односно 15. маја. Тога дана донети су следећи закључци:

– српски народ проглашен је „за народ политично слободан и независан под Домом аустриским и обштом круном угарском”;

– проглашена је Србска Војводовина коју чине Срем с Границом, Барања, Бачка с Бечејским дистриктом и Шајкашким батаљоном и Банат са Границом и Кикиндским дистриктом;

– проглашен је „политички савез” Војводовине Србске са Троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације „на темељу слободе и савршене једнакости”, с тим да се услови тог савеза „на истом темељу израде и у живот приведу”;

– изабран је Народни одбор (касније назван Главни одбор), као извршни орган Народног сабора тј. Скупштине;

- у духу народности призната је „влашка” (тј. румунска) народна самосталност;
- одлучено је да се црквени сабор који је заказала мађарска влада не одржи;
- изабран је Народни одбор овлашћен да уз сагласност са патријархом и асистентима народног фонда може да користи новац из народне касе за најнужније народне потребе;
- народни одбор овлашћен је да у договору с патријархом изабере особе које ће одлуке Мајске скупштине поднети владару и Хрватском сабору;
- решено је да се изабере једна делегација која ће учествовати на Словенском конгресу у Прагу.

По завршетку рада Скупштине, задовољан и окићен српским тробојкама, народ је напустио Карловце. Међутим, колико је већина била одушевљена њеним закључцима, толико је мањи број интелектуалаца, као што су Јован Хацић, Јаков Игњатовић, Теодор Павловић и други, посебно они из Будимске епархије, који су се налазили у мађарском окружењу, њеним одлукама био незадовољан и уплашен.

У Хрватској су одлуке Скупштине прихваћене двојако. Демократски опредељена интелигенција и омладина поздравиле су савез Војводовине с Троједном краљевином и остале одлуке. Конзервативни кругови били су критични према том савезу, као и према избору војводе и одлуци да Срем чини саставни део Војводовине.

Командант Петроварадинске пуковније генерал Храбовски оценио је Мајску скупштину као заверу Срба из Угарске и Србије којој је намера да успостави једну независну српску краљевину. Да би осујетили те намере, Мађари су јужне пределе Угарске ставили у стање ратне приправности, а мађарска влада је Скупштину и све њене одлуке прогласила незаконитим. Ни сам цар није признао одлуке Мајске скупштине. Он Србе није признавао као народ, већ као верску скупину „грчко источних поданика” који су у свему зависили од мађарске владе. Признавао им је само право на црквени концил, а не и на народни сабор, тј. на скупштину. Дворска камарила, коју су предводили надвојвоткиња Софија, мајка будућег цара Фрање Јосифа, и надвојвода Карло, за разлику од цара, била је благонаклона према Србима и уливала им наду.

Патентом новог цара Фрање Јосифа објављеним 3. децембра 1848. од свих одлука Мајске скупштине одобрени су само избор митрополита Рајачића за патријарха и Шупљикца за војводу. Октросисаним уставом од 4. марта 1849. Србима је обећано да ће њихов

национални опстанак и верска слобода бити уређени на основу привилегија и царских одлука. У Уставу није било речи о аутономном положају Војводине у духу одлука Мајске скупштине. Војводина њиме није призната за посебну круовину.

Иако одлуке Мајске скупштине нису остварене, оне су од посебног значаја за историју Срба у Угарској, нарочито за историју развоја њихове политичке мисли. Њима су веома сажето изражена суштинска настојања Срба у време раскида с феудалним системом и настајања новог грађанског друштва. У том преломном периоду Мајска скупштина је на демократски начин поставила идеолошке и политичке темеље којима ће се у другој половини XIX века кретати целокупна политика Срба у Угарској све до распада Хабзбуршке монархије 1918. године.

После слома револуције, кад је царским патентом од 18. новембра 1849. извршено „унутрашње устројство” Монархије, опет нису уважене одлуке Мајске скупштине. Уместо Војводине коју би чинило највећим делом српско становништво, створено је Војводство Србија и Тамишки Банат, у чији састав су укључени делови Тамишке и Крашовске жупаније, у којима је поред Срба било многобројно румунско и немачко становништво. Стварањем таквог Војводства, којим Срби нису били задовољни, њих је Беч привидно наградио за послушност а Мађаре казнио због неверства.

Кад је 27. децембра 1860. царским решењем укинута Војводство Србија и Тамишки Банат, Срби и Румуни били су разочарани, а Немци и Мађари одушевљени. Прву прилику, која им се пружила после тога на Благовештенском сабору 1861. године, Срби су искористили да поново, последњи пут у оквирима Хабзбуршке монархије, затраже засебну територију која би захватала читав Срем, Бачку, Банат и Војну границу. На челу Војводине, у којој би службени језик био српски, која би имала свој грб и заставу, првостепени и апелациони суд, стајао би војвода. Против тих одлука била је већина тадашњих утицајних политичара Аустрије и Угарске, па и Хрватске. Сви они зазирали су од „идеје оснивања једне велике српске државе”. Да је не би подстицали и њоме још више „загревали главе Срба” чинећи им уступке, сматрали су да захтеви Благовештенског сабора не смеју да буду прихваћени. Иако неиспуњени, захтеви Благовештенског сабора по својој суштини представљају политички континуитет Мајске скупштине.

Кад током неколико векова Срби у Угарској нису успели до стекну аутономну територију, није им преостало друго него да се, после Благовештенског сабора, у оквирима веома скучене народно-црквене аутономије, свим веома ограниченим легалним средствима боре за своја национална, верска и културно-просветна

права. Међутим, кад је убрзо после Аустроугарске нагодбе укинута Војна граница, Срби су остали без неколико десетина хиљада добро обучених и наоружаних граничара, који су у време револуције 1848/49. године, заједно са 10.000 добровољаца из Србије, чинили главнину српских војних снага. Тих снага они су, укидањем Границе, били лишени и због тога знатно ослабљени. Преостало им је да за своја права битку бију с далеко надмоћнијим непријатељем у оквирима народно-црквене аутономије, која је била једина институционално организована заштита њихових посебних интереса у туђинској многонационалној држави, која је осмишљено радила на асимилацији и мађаризацији народности, на стварању једнонационалне мађарске државе. Међутим, чак и тако скучена, због чега су је Срби у шали називали шугавом, аутономија је сметала и Бечу и Будимпешти, па су је они 1912. укинули. Вешто осмишљена и од Аустроугарске нагодбе 1867. године насилно провођена мађаризација урађала је плодом. Они који су је проводили били су задовољни резултатима које су постизали. Без народно-црквене аутономије, којом су се, колико су могли, штитили од мађарског насиља, Срби су из дана у дан све више осећали како им се омча убрзано стеже око врата. Било је само питање колико дуго ће опстати и када ће нестати и утопити се у „мађарско море”. Крах Аустроугарске монархије за њих је био спас. Стога су они на свршетку рата широка срца дочекали ослободиоце, а свој вековни сан, уједињење с браћом преко Саве и Дунава, своју истинску слободу и спас, које су тражили на народном збору у Баји, на Темишварском сабору, Мајској скупштини и Благовештенском сабору, остварили су новосадском Великом народном скупштином 25. новембра 1918. године.